

SURİYE KRİZİ, TÜRKİYE- İRAN'IN ÇATIŞAN ÇIKARLARI VE KÜRESEL AKTÖRLERLE İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İlımlı bir lider olan Ruhani'nin Haziran 2013'te iktidara gelmesi, Türkiye'de iki farklı etki yaratmıştır. Birincisi, Ruhani'nin özellikle liberal iktisadi politikalarıyla uluslararası topluma entegre olma çabaları, İran'la ticaret hacmini genişletmek isteyen Türkiye'de sevinç havası yaratmıştır. İkincisi ise yukarıda anılan gelişmeler sonucu İran'ın Batı'nın gözünde yükselen konumu, Türkiye'de bazı endişelere yol açmıştır. Bu endişelerin bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerden birincisi, kapılarını yabancı sermayeye açması durumunda İran'ın, Ortadoğu'nun Batı sermayesini çekecek en büyük pazarlarından biri olacak ve bu çekim gücüyle ve nükleer anlaşmayla Batı dünyasında kredibilitésini artıracak olmasıdır. Bu durum, sadece Türkiye'de değil, Körfez ülkelerinde de endişe yaratmıştır. Bunun en önemli sebebi, Batı'nın gözünde önem kazanan İran'ın, Irak ve Suriye'de de nüfuzunu artıracak olmasıdır. Ruhani'nin Batı dünyası ile tekrar iyi ilişkiler kurma çabaları tam da Türkiye'nin Sünni politikalar izlediği ve IŞİD'i PYD'ye karşı etkin olarak savaştığı gerekçesiyle desteklediği suçlamalarıyla karşı karşıya kaldığı dönemde gerçekleşmiştir. Türkiye açısından 2013 yılından itibaren İran ile çıkar çatışmalarının daha da görünür hale gelmesinin önemli bir sebebi, İran'ın IŞİD'e karşı savaşan ve bir anda bölgede Yezidi, Hıristiyan, Şiileri koruyan bir bölgesel güç haline geldiği kanısı güçlenirken, Türkiye'nin Sünni radikal bir grup olan IŞİD ile işbirliği yaptığı imajının özellikle Batı dünyasına hakim olmasıdır. İran'ın IŞİD'le savaşından dolayı Batı'nın gözünde olumlu yönde oluşan imajı öylesine işe yarımıştır ki, sözgelimi, İran, Suriye'deki askeri varlığını uzun süre gizli tutmaya çalışırken, Irak'ta IŞİD'e karşı yürüttüğü savaşı kendisi için bir propaganda aracı olarak kullanmaya başlamıştır. (Esfendiary&Taatabai 2015, 5) İran Dev-

rim Muhafızları (Quds) güçleri komutanı General Kasım'ın sosyal medyada paylaşılan fotoğrafları, IŞİD'in Kermansah'a kadar ilerlemesi karşısında infiale kapılan İran halkını yatıştırmaya yönelik olduğu kadar, (The Guardian 2014) İran'ın kendi toprakları dışında yürüttüğü savaşa meşruiyet kazandırmak ve propaganda yapmak amaçlıdır.

ABD'nin liderliğinde IŞİD'e karşı oluşturulan uluslararası koalisyonla karşı olduğu halde, İran, Irak'ta IŞİD'e karşı yürüttüğü kara hareketine ABD'nin havadan destek vermesine razı olmuştur. Bu, pek çok analiste göre, IŞİD'in İran ile Batı dünyası arasındaki ilişkilerdeki yapıstırıcı etkisini göstermesi açısından önemlidir. (Takeyh&Gereth 2015) Sözelimi, Saddam'ın doğum yeri olan Tikrit'ten ABD ve İran'ın ortaklaşa çabalarıyla IŞİD'in çıkarılması, (Jansen 2015) Hamaney'in, IŞİD'e karşı işbirliği öneren Obama'nın yazdığı gizli mektuba olumlu yanıt vermesi, (The Huffington Post 2015) Ruhani'nin iktidara gelmesiyle İran'ın ABD ile yakınlaştığını gösteren önemli gelişmelerdir. Burada Ruhani'nin siyaset ve ideolojiden ziyade ekonomi öncelikli bir dış politika izlemek konusundaki kararlılığı önemli bir rol oynamıştır. Ruhani verdiği demeçlerde, ekonomik çıkarların öncelikli olacağını ve yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesinin bağımsızlığı sona erdireceği anlamına gelmediği ve bu düşüncenin artık eskilerde kaldığı fikirlerini dile getirmiştir. (Bloomberg Business 2015)

Suriye krizinde ayrışan çıkarlar ve saflar olmadığı bir konjonktürde, Ruhani'nin bu politikaları Türkiye için son derece memnuniyet verici olabilirdi. Ancak, Ankara, Tahran'ın ekonomide liberalleşme politikalarından duyduğu memnuniyeti dile getirmekle beraber, İran'ın yukarıda anılan Batı'nın gözünde değişen imaj/rolü ve yaptırımların kaldırılması vb. sonucu ortaya çıkan İran'ın gücünü dengelemek ihtiyacı da hissetmiştir. Sözelimi, Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş, 2014 yılında Katar ile askeri ve savunma sanayi alanlarında işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. (Oktav 2015) Körfez'de Hutsilere karşı 2015 Mart ayında yürütülen Suudilerin liderliğindeki savaşta, Cumhurbaşkanı Erdoğan açıkça İran'a karşı tavır almış ve bölgenin İran tarafından hakimiyet altına alınmak istenmesinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. (Sabah 2015)

Buna karşılık, İran medyasında Türkiye'yi IŞİD'i desteklemekle suçlayan haberler çokça yer almışsa da Türkiye'nin aynı suçlamalarla 2014 yılından itibaren ABD ile ilişkilerinde de karşılaşması, bir anlamda Tahran ve Washington'ın üstü kapalı gelişen yakınlaşma politikalarında IŞİD'in ne kadar önemli rol oynadığını göstermektedir.

Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na 11 Haziran 2014'te baskın yapan IŞİD'e "terör örgütü" demediği gerekçesiyle Batı dünyası (ABD ve AB) tarafından eleştirilen Türkiye, konsolosluk çalışanlarının kurtarılmasından sonra IŞİD'i terror örgütü olarak adlandırmıştır. Erdoğan, 27 Eylül 2014'te BM toplantıları için gittiği New York'ta IŞİD'i terör örgütü olarak adlandırmakla kalmamış, IŞİD'e karşı verilen mücadeleye hem askeri hem de siyasi destek vereceklerini açıklamıştır. Bu çerçevede 2 Ekim 2014'te Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerektiğinde sınır ötesi operasyon yapabilmesi için TBMM'den 98'e karşı 298 oyla yabancı askeri unsurların gerektiğinde Türkiye topraklarını kullanmalarını sağlayan yeni bir tezkere çıkarılmıştır. Ertem- Karadeniz'e ve bazı analistlere göre söz konusu tezkere, Türkiye'nin, ABD'yi yatıştırma ve IŞİD'i desteklemediğini kanıtlamaya yönelik çabalarını yansıtmaktadır. (Ertem&Karadeniz 2015, 137)

Ancak, tüm bunlar ABD'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarını sonlandırmasına yetmemiştir. Amerikan başkan yardımcısı Biden'ın IŞİD ile mücadelede "en büyük sorunumuz Sünni müttetiklerimiz" derken, (BBC Türkçe 2014) Türkiye'yi de diğer ülkelerle (Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri) birlikte anması Türkiye'nin ABD ile yaşadığı güven sorununu ve her iki ülkenin öncelikli tehdit algılamalarının ne kadar farklı olduğunu yansıtmaması açısından son derece önemlidir. Türkiye'nin önceliği PKK uzantılı Suriye menşeli Demokratik Birlik Partisi, PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde otonom bir yapıya yol açacak şekilde güçlenmesinin önlenmesiyken, ABD'nin önceliği ise IŞİD ile savaşmaktır. Bu durum Kobani kriziyle en üst noktaya ulaşmış, Türkiye ve ABD ilişkilerinde var olan en sorunlu alanın iki ülkenin birbirlerine dair gizli ajandaya sahip oldukları fikri daha da belirgin hale gelmiştir.

Kobani krizi, ABD'nin Suriye'de oluşacak bir Kürt yapılanmasına sıcak baktığı kanısını Ankara'da kuvvetlendirirken, ABD, Türkiye'nin, PYD'yi terörist olarak niteleyerek, IŞİD'in Kobane'deki baskılarına karşı kesin tutum takınmamasını IŞİD'e verilen bir destek olarak algılamıştır. Kobane krizi aynı zamanda Türkiye'nin mülteci krizini tetiklemiş, Kobane'den Türkiye'ye bir gecede 200.000 Kürt geçiş yapmıştır. (Geerdink 2014) ABD'nin bölgede IŞİD'i bertaraf etme öncelikli politikalarının mülteci krizini daha da alevlendirmesi ve Türkiye'nin bu konudaki sıkıntılarını göz ardı etmesi de Ankara ve Washington arasında sorun yaratmıştır. Davutoğlu'nun defalarca Türkiye'nin Kürtlere karşı olmadığını, ancak, Suriye'deki diğer unsurların yanı sıra kendisinden yana olmayan Kürtlerin bir kısmını da baskılayan PKK uzantılı "terörist" bir devlet dışı aktör olan PYD/YPG'ye karşı olduğu demeçleri Washington'daki yetkililer arasında pek de karşılık bulmamıştır. Kobani'niyi IŞİD'den kurtarmak için YPG'nin yerine Suriyeli muhaliflerin silahlandırılmasını savu-

nan Ankara, IŞİD'in bertaraf edilebilmesi için Özgür Suriye Ordusu'nun desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir. (Freeman 2014)

Kobani, Türkiye'nin çözüm sürecine büyük bir darbe indirmesi açısından da önemlidir. Çünkü, söz konusu krizle birlikte, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin Kobani'ye geçişlerine izin verilmemesi ülkede kaosa yol açmış ve Ankara'nın Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkan Kürt oluşumuna karşı tehdit algılarını en üst düzeye ulaşmasına sebep olmuştur. Böyle bir atmosferde Obama'nın IŞİD'den sorumlu özel temsilcisi Brett McGurk'ün "PYD bizim yasalarımıza göre terörist değildir, farklı bir statüye sahiptir ve IŞİD'e karşı etkin bir güçtür" (Zaman 2015) demeci ve Kobani'yi ziyaret etmesi ABD'nin bölgede Türkiye ile ilişkilerini yıpratma pahasına yürüttüğü politikaları açığa kavuşturmuştur. (BBC Türkçe 2015)

ABD'ye göre, PYD/YPG nin karada savaşan güç olması, söz konusu örgütün ABD tarafından desteklenmesinin en önemli sebebidir ve Türkiye'nin bölgeye askeri müdahalede bulunmaması sonucu oluşan bir durumdur. (Hof 2016) Obama'nın Goldberg'e verdiği demeçte de, Erdoğan'nın Suriye'ye istikrar getirmek için son derece büyük ordusuyla savaşa müdahil olmamasını eleştirmesi, Türkiye'nin tek başına Suriye bataklığına gireceği ile ilgili öngörülerinin boşa çıktığının itirafı niteliğindedir. (Frum 2016) İsrail Adalet Bakanı'nın, Türkiye, İsrail ve Irak'ın arasında yeni bir Kürt Devleti'nin kurulması teklifi (Daily Sabah 2016) ve yukarıda sözü edilen gelişmeler, Türkiye'nin tehdit algılarını en üst seviyeye taşımış ve böyle bir konjonktürde, Ankara, İran ile ilişkilerini, ayırışan çıkar ve tehdit algılamalarına rağmen kopma noktasına getirmemiştir.

Ancak, Esad rejiminin düşmek üzere olduğu bir dönemde, Rusya'yı bölgeye müdahale etmesi konusunda ikna eden İran, Türkiye'nin yer almadığı Rusya, Suriye ve Irak ile birlikte oluşturulan koalisyonun bir parçası olmuş, Türkiye ise, Suudi Arabistan'ın dahil olduğu 34 İslam ülkesiyle farklı bir koalisyona katılmıştır. (sabah 2015) Türkiye'nin Rus uçağını Kasım 2015'de düşürmesi ve sonrasında Rusya'nın Türkmenlerin yoğunlukla yaşadığı Bayır Bucak bölgesini bombalayarak yeni bir mülteci akınına yol açması, (Spencer 2015) PYD'nin Cenevre görüşmelerinde yer almasında ABD tereddütlüken, kesin şekilde ısrar etmesi (Zaman 2016) ve sahada PYD'ye destek vermesi gibi gelişmeler sadece Rusya ve Türkiye arasındaki makasın açılmasına neden olmamış, İran ile ilişkiler de gerilmiştir. Türkiye'nin güneyinde ortaya çıkan Kürt kantonlarının birleşmesini sağlayacak ve böylece 500 km genişliğinde bir bölgenin PYD'nin kontrolü altına girmesine yol açacak şekilde İran ve Rusya'nın PYD'nin Cerablus'a girmesine desteklemek üzere Afrin'e askeri yığınak yapmasıyla bu gerginlik daha da çok ortaya çıkmıştır. (Cihan Haber Ajansı

2016) Afrin'i diğer kantonlarla birleştirecek şekilde PYD'nin Cerablus'a girmesiyle Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca ortaya çıkacak bir Kürt şeridi (state belt) veya devlet benzeri bir oluşum (statelet) aslında ABD'nin klasik kuşatma politikasının da bir yönüdür.

Her iki devletin Suriye kriziyle çıkmaza giren stratejik ortaklığının devamından bahsetmek imkansız olsa da Ahmedinejad döneminden beri süregelen diplomatik ilişkiler, Ruhani döneminden sonra da güçlkle de olsa devam etmektedir. Ancak iki ülke arasında var olan politik çıkar çatışmalarının çözüme kavuşturulmadan ekonomik ilişkiler gelişse bile iki ülke arasında tam bir müttefiklik ilişkisinden söz etmenin imkansız olduğu özellikle İranlı yetkililerin sıklıkla vurguladığı bir noktadır. (Zahrani 2015) Bu gün, Suriye'de süre gelen tüm çıkar çatışmalarına ve iki ülkenin karşıt kamplarda yer almalarına rağmen, Türkiye-İran diplomatik ilişkilerinin kesintisiz devam etmesinin ve her iki tarafın var olan kriz konularını tırmandırmamasının, İranlı yetkililere göre en önemli sebeplerinden biri, Türkiye'nin İran'a uygulanan 2010 yaptırımlarını engellemek için dünyayı karşısına alması ve BM'de hayır oyu kullanmasının hala İranlıların hafızasında olmasındandır. (Chegeni Zadeh 2015)

Sonuç olarak, Suriye krizi, sadece Türkiye-İran ilişkilerini sıkı bir sınavdan geçirmemekte, aynı zamanda bu gün çokça eleştirilen ve başarısız olduğu ilan edilen Türkiye'nin iyi komşuluk politikasının aslında sanıldığı aksine başarısız olmadığı ve İran ile ilişkilerde önemli bir mesafe kaydedilmesini sağladığını açıkça göstermiştir. Bir başka önemli nokta ise, Suriye kriziyle birlikte, hem Türkiye hem de İran 1990'larda olduğu gibi ya hep ya hiç olarak, da beyaz/e siyah veya sevgi/nefret olarak tanımlanabilecek ilişkilerin artık çıkarlarına hizmet etmediğini görmüş, bunun yerine, gri alanları konsolide ederek bölgede birbirlerini tamamlayıcı ilişkiler kurma ihtiyacı hissetmişlerdir.